

Marta Gospodarczyk

Uniwersytet Warszawski

ROLNICY, KOWBOJE I DRWALE. KONCEPCJE WIEJSKICH MĘSKOŚCI W OBSZARZE BADAŃ NAD WSIĄ

Artykuł ma na celu analizę koncepcji, kierunków i perspektyw badawczych, za pomocą których nauki o wsi opisują wiejskich mężczyzn. Analiza powstała na podstawie najważniejszych publikacji podejmujących temat relacji między płcią kulturową a wsią w szeroko pojętych społeczeństwach zachodnich. Artykuł opisuje społeczny kontekst tworzenia konstrukcji wiejskich męskości, ich przemiany oraz główne kategorie, które pozwalają na ich definiowanie. Wyodrębnione kategorie analityczne to: rolnictwo i jego znaczenie w kreowaniu figury rolnika/farmera jako symbolu męskości wiejskiej; alkohol i publiczne odgrywanie męskości; seksualność i erotyczne obrazy wsi; małżeństwo heteroseksualne i praktyki rodzicielskie. Celem artykułu jest ukazanie dynamiki wiejskich męskości i zmian, którym podlegają, oraz wskazanie wzajemnych powiązań miasta i wsi w kontekście męskości. Artykuł wskazuje na potrzebę zwrócenia uwagi na dotychczas rzadko poruszane w polskiej socjologii wsi kwestie, na przykład sytuację osób nieheteronormatywnych.

Słowa kluczowe: mężczyźni; socjologia seksualności; homoseksualność; męskość; studia nad wsią

Marta Gospodarczyk

University of Warsaw

Farmers, Cowboys and Lumberjacks. Ideas of Rural Masculinities in Rural Studies

Abstract

The article is an analysis of the concepts, perspectives, and premises used in rural studies to depict rural men. The most influential publications that are devoted to the interlinkages between gender and rurality in Western societies have been analyzed. The article presents the social context, in which the constructs of rural masculinities have emerged, the transformations thereof and the key categories they are defined by. These categories are: the agriculture and its role in the construction of a farmer figure as a symbol of rural masculinity; alcohol and public performances of masculinity; sexuality and the erotic images of the countryside; heterosexual marriage and parental practices. The article aims at demonstrating the dynamics of changes in rural masculinities and indicating the connections between city and the countryside in the aspect of masculinity. The article

Instytut Socjologii, e-mail: mz.gospodarczyk@student.uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-7561-5304.
Źródło finansowania: grant Narodowego Centrum Nauki „Sonata” pod tytułem „(Nie)tradycyjni tradycyjni? Przemiany rodzin wiejskich z perspektywy kobiet w latach 1989–2019”, numer 2016/23/D/HS6/00705, kier. dr Sylwia Urbańska, Instytut Socjologii Uniwersytet Warszawski.

calls for more attention to some issues that were infrequently addressed in Polish rural sociology, such as the situation of non-heteronormative persons.

Key words: sociology of sexuality; homosociality; masculinities; rural studies; men's studies

Socjologia wsi, podobnie jak geografia społeczna, antropologia i kulturoznawstwo, ma bogatą tradycję wplatania w swoje analizy zagadnień związanych z płcią kulturową. Od początku XXI wieku – niejako jako uzupełnienie do feministycznych analiz społeczności wiejskich – coraz więcej badaczy podejmuje krytyczne badania nad mężczyznami i męskosciami. Niedawno, bo w 1995 roku, Berit Brandth jako jedna z pierwszych opublikowała pracę poświęconą rolnictwu i męskościom w Norwegii. Jednak dopiero w 2000 roku po raz pierwszy został poświęcony tej tematyce numer specjalny „Rural Sociology”. Od tego momentu zainteresowanie badaczy tym wycinkiem rzeczywistości społecznej stale rośnie.

Celem artykułu jest analiza kategorii i omówienie perspektyw badawczych, za pomocą których opisywani są w naukach społecznych wiejscy mężczyźni i wiejskie męskości. Rozpoznanie mapy dyskursu naukowego na styku wiejskości i męskości pozwoliło wytypować kategorie, za pomocą których definiowane są cechy wspólne, jak i zróżnicowanie, wiejskich męskości. Udało się też wyodrębnić konteksty społeczne, które wyznaczają główne obszary wytwarzania, ale też przemiany znaczeń związanych z wiejskimi męskosciami. Przedstawione zostanie również, jak na poziomie symbolicznym i konkretnych społecznych praktyk przecinają się wiejskość i męskość.

Analiza oparta jest na korpusie znaczących publikacji poświęconych społeczeństwom szeroko pojętego Zachodu (a więc Stanów Zjednoczonych, Norwegii, Francji, Wielkiej Brytanii, Australii, Nowej Zelandii, ale też Polski) stworzonym z artykułów zamieszczonych w trzech czasopismach dotyczących socjologii wsi, czyli „Rural Sociology”, „Sociologia Ruralis” i „Journal of Rural Studies”. Z każdego numeru wyżej wymienionych czasopism z ostatnich dwóch dekad zostały wybrane teksty dotyczące męskości oraz szeroko pojętych relacji płci w społecznościach wiejskich. Treści prezentowane w tych artykułach analizowały tożsamości, praktyki, doświadczenia, role i instytucje odnoszące się do męskości i wiejskości, które następnie zostały przypisane konkretnym wyodrębnionym kategoriom analitycznym. Procedura tworzenia kategorii analitycznych polegała na wyszukiwaniu w tekstach empirycznych opublikowanych w wyżej wymienionych periodykach cech wspólnych i różnicujących wiejskie męskości.

Czytelnik z pewnością zauważy, iż w porównaniu z liczbą tekstów zachodnich, dorobek polskiej socjologii wsi (nauk społecznych w ogóle) na tym polu jest dość skromny. Jedną z intencji tego artykułu jest zwrócenie uwagi na ten nowy, zwłaszcza w polu polskiej socjologii wsi i nauk społecznych, obszar badawczy, jakim są męskości na wsi (praktyki z nimi związane i przypisywane

im symboliczne znaczenia), a także zachęcenie badaczy do podjęcia tegoż tematu. Warto zwrócić uwagę na fakt, że najbardziej cenione pisma poświęcone światowej socjologii wsi, wymienione wyżej, są osadzone bardzo głęboko w zachodnim kontekście. Według Grzegorza Zabłockiego, 90% artykułów opublikowanych w tych pismach w latach 1996–1997, 2002–2003 i 2008–2009 poświęconych było Stanom Zjednoczonym, Europie Zachodniej, Australii lub Nowej Zelandii (Zabłocki 2014). Obecnie coraz częściej poruszana jest problematyka rozwoju obszarów wiejskich w krajach Azji, Afryki czy Ameryki Południowej, jednak te obszary – wraz z Europą Wschodnią – wciąż rzadko opisywane są w anglojęzycznych periodykach. Celem artykułu było jednak przyjrzenie się międzynarodowemu dyskursowi nad wiejskimi męskosciami. Dotyczy on przede wszystkim społeczeństw postindustrialnych, należących do kręgu kulturowego Europy Zachodniej i anglosaskiego. Należy wziąć pod uwagę, że niektóre z prezentowanych symbolicznych przedstawień wiejskich męskości są właściwe jedynie dla opisywanych społeczeństw Stanów Zjednoczonych, Europy Zachodniej czy Australii i nie występują w polskim kontekście.

W pierwszej części artykułu zostanie podjęta próba zrekonstruowania podejść i nurtów badawczych, w ramach których są definiowane pojęcia męskości, wsi i wiejskości. Następnie omówione zostaną wybrane teoretyczne i empiryczne teksty na temat wiejskich męskości. Wyodrębnione zostały cztery główne kategorie, które ogniskują specyficzne praktyki społeczne związane z wykonywaniem i reprodukowaniem wiejskiej męskości i ich symboliczne interpretacje. Do tych kategorii należą:

1. Rolnictwo i jego znaczenie w konstruowaniu figury rolnika/farmera jako symbolu męskości wiejskiej.
2. Alkohol i publiczne odgrywanie męskości, w tym jej homosocjalny wymiar.
3. Seksualność i erotyczne obrazy wsi.
4. Małżeństwo heteroseksualne i praktyki rodzicielskie.

Podział ten pozwala nie tylko na szybkie zidentyfikowanie najważniejszych i najczęstszych obszarów badań nad męskosciami w kontekście wiejskim. Pozwala również zidentyfikować podstawowe konteksty, w jakich odbywa się konstruowanie podobieństw i różnicowania wiejskich męskości, jak i ich uwikłanie w relacje władzy.

Nikt nie rodzi się mężczyzną? Próba zdefiniowania męskości

Rozpocznijmy rozważania o męskościach od zwrócenia uwagi na ich „niewidzialność”. Donna Haraway (1997) opisała męskosc w dyskursie naukowym jako konstrukt, który jest zarazem wszędzie i nigdzie; wszechobecny i przestrzegany jako norma będąca swoistą podstawą porządku społecznego. Jest

niezauważalna, przez długi czas nie zastanawiano się nad jej istotą. Wraz z drugą falą feminizmu zaczęto dostrzegać złożoność męskości, a praktyki i przedstawienia z nią związane zaczęły być przedmiotem badań i rozważań (na przykład na temat wizerunku mężczyzn w kulturze popularnej czy przemianach ojcostwa). Szczególnie istotne okazały się zmiany społeczne lat sześćdziesiątych XX wieku i przemiany ról płciowych w Europie Zachodniej i USA – zwiększone wejście kobiet na rynek pracy¹, postępująca mechanizacja i automatyzacja, co okazało się wyzwaniem dla tradycyjnego modelu męskości, w którym mężczyźni byli głównymi żywicielami rodziny.

Wraz z nadaniem męskościom i mężczyznom „widzialności” wyklarowały się dwa podejścia w studiach nad męskociami. Podejście pierwsze analizowało męskość w opozycji do kobiecości, skupiając się na kwestiach władzy i dominacji społecznej. Podejście drugie zaś opisywało indywidualne doświadczenia mężczyzn, ujmując je w kategoriach kryzysu męskości, wywołanego przemianami wyłuszczoneymi powyżej (Coldwell 2010: 173). Studia nad męskociami, dla których centralnym punktem odniesienia są relacje władzy, noszą nazwę krytycznych studiów nad mężczyznami (Critical Studies on Men), w odróżnieniu od ogólnego terminu studiów nad męskością (*Men's Studies*) (Hearn 2004: 49–50). Między tymi dwoma podejściami zaistniał jednak pewien konsens: męskość to nie jest zbiór „naturalnych ról płciowych” ani dyspozycji psychologicznych. Męskość – a raczej męskości – są konstruowane w konkretnym kontekście, w konkretnych interakcjach między mężczyznami i kobietami, a także pomiędzy mężczyznami. Męskości powstają w zróżnicowanych przestrzeniach społecznych. Nie są niezmiennie, ale dynamiczne (Bell, Campbell 2006: 8–9).

Czytelnikowi może wydać się niewygodne używanie terminu „męskości” (*masculinities*) w liczbie mnogiej. Jednak niezbędne jest zwrócenie uwagi, że nie istnieje jedna męskość, która nie zmieniałaby się w zależności od kontekstu społecznego, historycznego, przestrzennego. Wręcz przeciwnie. Męskości są kształtowane poprzez interakcje, są wewnętrznie złożone i nierzadko wewnętrznie sprzeczne (Connell, Messerschmidt 2005), a przede wszystkim jest ich wiele. Męskości to konstrukcje społeczne złożone z powiązanych ze sobą praktyk, interakcji, wzorców postępowania, przedstawień i przekonań, które wszystkie zachodzą w danym kontekście. Innymi słowy – płęć to zbiór praktyk społecznych wytwarzanych w interakcjach. W ich ramach, według Raewyn Connell, płęć wytwarzana jest wokół czterech struktur: władzy, produkcji (wytwarzania), emocji (cathexis)² i komunikacji symbolicznej (języka) (Connell 1995: 71).

¹ Problematyką tą zajmowało się wielu badaczy, warto przytoczyć w tym miejscu książkę Arlie Russell Hochschild *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home* (1989).

² Cathexis – termin ten zapożyczyła Connell z prac Freuda (libidinoze Besetzung). Oznacza „energię emocjonalną przywiązaną do przedmiotu” (Connell 1995: 74). Relacja ciało – społeczeń-

Teoria Connell pozwala zrozumieć, dlaczego dana konstrukcja męskości w danym kontekście uchodzi za normę czy też cel, dlaczego dominuje wtedy nad innymi męskosciami. Bardzo istotną dla analizy układów płci i związanych z nimi relacji władzy, tzw. reżimów płci w danym miejscu, jest koncepcja „hegemonicznych męskości” (Connell 1995, 2000). Męskość jest w niej nierozdzielnie związana z dominacją i hierarchią. Męskość hegemoniczna to wzorzec męskości najbardziej pożądanym w danym kontekście, spełniany przez niewielu mężczyzn, ale pełniący rolę punktu odniesienia, w stosunku do którego pozycjonowane są inne męskości. Męskość hegemoniczna, kiedy jest odtwarzana, zapewnia mężczyznom dominację nad męskosciami niehegemonicznymi oraz kobietami. Connell podkreśla tym samym, że nie istnieje jeden obowiązujący wzorzec męskości, jedna męskość – wręcz przeciwnie, wzorce męskości różnią się od siebie w zależności od kontekstu, miejsca, czasu (Connell, Messerschmidt 2005: 836–837). Mężczyźni czerpiący korzyści z systemu patriarchalnego, nawet jeśli nie wykonują jednocześnie praktyk związanych z męskością hegemoniczną, wpisują się w męskość współwinną (*complicit masculinity*), nie tracą bowiem żadnych korzyści płynących z systemu patriarchalnego (Connell, Messerschmidt 2005). Męskość współwinna wraz z męskością niehegemoniczną jest czymś odrębnym od hegemonicznego wzorca. Z kolei James Messerschmidt wyróżnia męskość dominującą, która w danym czasie i miejscu występuje najczęściej, jest najbardziej powszechna. Męskość dominująca *może*, ale *nie musi*, być związana z męskością hegemoniczną, jeśli nie posługuje się głównie w koncepcji Connell władzą i dominacją. Męskość dominująca w danym kontekście nie musi wykorzystywać swojej pozycji dla reprodukcji władzy nad kobietami i innymi mężczyznami. Dlatego utożsamianie męskości hegemonicznej z dominującą należy uznać za bardzo częste potknięcie (*slippage*) teoretyczne (Filteau 2014: 2).

Hugh Campbell i Michael Bell (2006) podają za Robin Law i Ruth Shtick cztery najważniejsze wnioski wynikające z teorii Connell:

1. Podstawa męskości jest społecznie konstruowana
2. Konstruowanie męskości uwarunkowane jest historycznie
3. Męskość jest „niewidzialna”
4. Istnieje wiele męskości

dodając do nich piąty wniosek:

5. Pomiędzy praktykami i reprezentacjami męskości we wszystkich jej formach zachodzą interakcje (Bell, Campbell 2006: 11).

Męskość jest zatem kategorią płynną, nieco efemeryczną. Jest – tak jak kobiecość – splotem praktyk, wartości, symboli. Tworzy się poprzez performowanie

stwo zachodzi w dwie strony, co oznacza, że społeczne konstrukcje płci odczuwane są na ciele, a ciało może w niektórych przypadkach konstytuować konstrukcje płci (Wedgwood 2009: 336).

jej w przestrzeni publicznej. Określone wzorce męskości muszą też być nieustannie broniące przed zastąpieniem przez inne, dlatego ciekawym elementem teorii męskości Connell jest koncepcja *defense by proxy* – obrony przez przekaźnik. Obrona męskości przed utratą hegemonicznej pozycji może dokonywać się za pomocą pewnych przekaźników. Mogą nimi być (jak w Stanach Zjednoczonych) lobby strzeleckie (Gahman 2015) czy rekonstrukcje bitew wojny secesyjnej (Horwitz 1998). Rachel Woodward analizuje sposób, w jaki armia Wielkiej Brytanii łączy pewne cechy kojarzone z wiejskością, takie jak siła fizyczna, umiejętność przetrwania w naturze, z ideałami męskości (Woodward 2000). Męskość hegemoniczna jest reprodukowana i broniąca poprzez wykonywanie praktyk łączonych z tymi przekaźnikami (Bell, Campbell 2006). Większość badaczy, których prace analizowane są w tym artykule, w mniejszym lub większym stopniu korzysta z teorii Connell i jej implikacji przedstawionych powyżej.

Kto jest wieśniakiem? Wieś i jej definicja

Podobnie trudną do uchwycenia i zdefiniowania kategorią jest wiejskość. „Wieś”, „wiejskie”, „wieśniak” nie są terminami jednoznacznymi i prostymi do opisanego – wręcz przeciwnie, jak postaram się wykazać w następnej części tekstu, są one równie efemeryczne i performatywne, co męskość czy kobiecość. Wieś i wiejskość to konstrukty, nieoczywiste sploty symbolicznych znaczeń i materialnych okoliczności.

O płynności, zmienności i wielości koncepcji służących zrozumieniu zarówno męskości, jak i wiejskości oraz wsi należy pamiętać przy analizie relacji płci w tym konkretnym kontekście.

Hugh Campbell i Michael Bell (2000) proponują przydatne w prowadzeniu rozważań na temat symbolicznego splotu męskości z wiejskością rozróżnienie na męskie w wiejskim (*masculine in the rural*) i wiejskie w męskim (*rural in the masculine*). Pierwszy termin, męskie w wiejskim, służy opisaniu praktyk, przez które męskość jest kreowana w specyficznym, wiejskim kontekście. Kolejna z używanych przez Campbella i Bella kategorii, kategoria „wiejskiego w męskim” (*rural in the masculine*) opiera się na założeniu, że tradycyjny konstrukt męskości zawiera w sobie elementy powszechnie kojarzone z wiejskością, niezależnie od tego, w jakim kontekście męskość ta jest odtwarzana, takie jak siła fizyczna czy zamiłowanie do maszyn (Bell, Campbell 2000: 540). Koncepcja Campbella i Bella jest o tyle przydatna, że ukazuje wzajemne powiązania miasta ze wsią, tym samym podkreślając nieoczywistość i złożoność samego konstruktu „wiejskości”. Nie należy „wiejskości” traktować jako sztywnego i niezmiennego członu dychotomii, granice pomiędzy miastem i wsią mogą się zacierać.

Definiowanie męskości wiejskich jako przeciwieństwo męskości miejskich jest daleko idącym uproszczeniem; oba te konstrukty wpływają na siebie, przenikają się. Dla zilustrowania *rural in the masculine*, Campbell i Bell przywołują obrazy z kampanii wyborczej prowadzonej podczas amerykańskich wyborów prezydenckich w 2000 roku, kiedy to kandydaci (zarówno George Bush, jak i Al Gore) umiejętnie wykorzystywali elementy symbolicznie powiązane z wiejskością, takie jak kapelusz kowbojski, strzelba do polowań czy sprzęt wędkarski, aby skonstruować obraz siebie jako „prawdziwych mężczyzn”. To, co wiejskie, kojarzone z pracą fizyczną, na świeżym powietrzu, nierzadko niebezpieczną, jest wyznacznikiem siły, zdecydowania, odwagi, słowem – tradycyjnej męskości, która ma być udziałem nawet prezydentów (Bell, Campbell 2006: 1).

Definicja wsi i wiejskości nastrocza pewnych problemów. Przyjmując, że jest to miejsce odrębne od miasta, jego przeciwieństwo, to coś począć z raptownie rozwijającymi się w większości krajów rozwiniętych przedmieściami, które nie są ani miastem, ani wsią. Można założyć, że wsiami są miejsca z niewielką liczbą mieszkańców bądź niską gęstością zaludnienia; jednak odgórne definicje miasta i wsi różnią się w zależności od tego, na terenie jakiego kraju się znajdują (w Stanach Zjednoczonych miejscowość uznawana za miejską musi mieć populację przekraczającą 2 500 osób; w Polsce prawa miejskie może uzyskać miejscowość, w której ta liczba przekracza 2000 osób). Za wyznacznik „wiejskości” miejsca można przyjąć jego związek z agrokulturą. Jednak, czy w zmieniającej się gospodarce, w której rodzinne gospodarstwa lub farmy są coraz bardziej marginalizowane, taki wyznacznik jest jeszcze aktualny? Kolejnym problemem związanym z terytorialnymi definicjami wsi i miasta jest ich uwikłanie w ideologiczne wartościowanie.

Ferdinand Tönnies, proponując rozróżnienie na *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*, w pewnym sensie dał podstawy do dychotomicznego postrzegania miasta i wsi. *Gemeinschaft* (z niemieckiego wspólnota) oznacza wspólnotę spajaną więzami emocjonalnymi, właściwą dla społeczeństwa tradycyjnego; *Gesellschaft* (z niemieckiego społeczeństwo) to społeczność spajana więzami materialnymi, właściwa dla społeczeństw industrialnych. Tönnies podkreślał fakt przenikania się owych dwóch form społeczności, twierdząc, że działają one wspólnie, chociaż w danym kontekście jedna może być bardziej wyrazista niż druga (Bell, Campbell 2006: 13–14). Badacze tacy jak Robert Redfield (1930; Redfield, Singer 1954) potraktowali jednak teoretyzowanie Tönniesa o wiele bardziej dosłownie, uznając społeczności wiejskie za przykład *Gemeinschaft*, natomiast *Gesellschaft* za ucieleśnienie miejskich. Tak zrodziła się teoria continuum wieś – miasto (*rural-urban continuum*), która zakłada całkowitą odrębność miasta i wsi (zarówno w sensie geograficznym, jak i społecznym) i która została skrytykowana przez niemal wszystkich socjologów zajmujących się wsią. Założenia Redfielda i innych zwyczajnie nie znajdują oparcia w rzeczywistości.

Gary Bosworth i Peter Somerville przytaczają słowa Marca Mormonta, według którego wieś to „kategoria myślowa”; dochodzą do wniosku, iż poprzez doświadczenie wsi, również doświadczenia sensoryczne, takie jak dźwięki (na przykład odgłosy wydawane przez zwierzęta) i zapachy (woń roślin) każdy konstruuje swoją jej definicję (Somerville, Bosworth 2014: 2). Dalej proponują istotne rozróżnienie na lokalizację (*location*), przestrzeń (*space*) i miejsce (*place*). Lokalizacja to kategoria najbardziej precyzyjna, oznacza możliwe do zlokalizowania topograficznie miejsce; przestrzeń tworzona jest przez połączone ze sobą praktyki, tożsamości, byty – wciąż zmienia się, jest kreowana przez ludzkie i nieludzkie czynności. Miejsce z kolei jest „gdzieś”, zawiera w sobie zarówno granice (*boundaries*), jak i tożsamość (*identity*). Jest wskaźnikiem norm i wartości przypisanych do danego obszaru (Somerville, Bosworth 2014: 3). Przyjrzyjmy się teraz, ile znaczeń, nie zawsze spójnych, często ambiwalentnych, mieści się w kategorii „wieś”.

W sferze symbolicznej konstrukty wsi i wiejskości są rozliczne – od wiejskiej idylli, statycznego i stabilnego miejsca stojącego na straży tradycyjnych wartości, do miejsca utożsamianego z zacofaniem, nietolerancją, wręcz okrucieństwem. Wiejska idylla, czyli arkadyjski sposób pojmowania wsi łączący się również z pasterskimi (*pastoral*) wyobrażeniami na jej temat, to pojmowanie wsi jako przeciwieństwa miasta. W mieście panuje pośpiech, brud, anonimowość mieszkańców, możliwe jest napotkanie na swojej drodze niebezpieczeństw. Wieś za to przedstawiana jest w opozycji do owego obrazu – jako terytorium spokojne, piękne, w którym możliwe jest nawiązanie głębokich więzi społecznych. Na wsi wciąż żywe są wartości, które w mieście zostały już dawno zapomniane (Shucksmith 2018). Gill Valentine (1997) zwraca uwagę na rolę konstruktów wiejskiej idylli w wychowywaniu dzieci. Dzieciństwo na wsi postrzegane jest jako dłuższe, wiejskie dzieci zachowują swoją niewinność dłużej niż ich miejscy rówieśnicy, bo nie są narażone na zetknięcie się z przemocą, używkami, przestępstwami. Paradoksalnie rodzice wiejskich dzieci badani przez Valentine’a coraz częściej podejmują środki ostrożności mające na celu ochronę dzieci przed pojawiającymi się na wsi „obcymi”, chociażby New Age Travellers (Valentine 1997)³. Peter Somerville, Robert Smith i Gerard McElwee (2015) zwracają uwagę, że w przeciwieństwie do rozpowszechnionego, szczególnie w Wielkiej Brytanii, pojmowania wsi jako całkowicie bezpiecznej, wzrasta odsetek przestępstw, przede wszystkim gospodarczych, popełnianych na terenach niezurbanizowanych. Oddalenie od miasta i izolacja sprawiają, że jednostka jest bardziej bezbronna, a wieś może w konsekwencji być postrzegana jako miejsce zacofane i bardziej podatne na bezprawne działania (Somerville i in. 2015).

³ New Age Travellers to określenie opisujące grupy, które przemieszczają się przyczepami kempingowymi, samochodami, busami pomiędzy różnymi społecznościami. Wywodzą się z ruchów hipisowskich i występują w Wielkiej Brytanii.

John Scott i Russell Hogg (2015) ukazują, że to, co czyni wieś idylliczną – oddalenie od miasta – może czynić ją też przerażającą. To, co wiejskie, może być pełne grozy i niebezpieczne ze względu na swoją izolację, dzikość natury i „dziwność” mieszkańców. W kulturze istnieje wiele przykładów takiego odbioru wsi i wiejskości, chociażby utwory literackie należące do gatunku południowego gotyku, wywodzące się z południowych, agrarnych stanów USA, autorstwa między innymi Williama Faulknera, Erskine’a Caldwell’a czy Carson McCullers. To, co stanowi o idylliczności wsi, jak na przykład bliskie więzi międzyludzkie w społeczności, może wytwarzać i wspierać zachowania uznawane za patologiczne. Walter DeKeserdy (2015), pisząc o przestępstwach w społecznościach wiejskich, zwraca uwagę, iż mężczyznom, stosującym przemoc wobec swoich partnerek, poleganie na sieci znajomości towarzyskich pozwala uchronić się od kary. W „męskim klubie” wzajemnej pomocy biorą udział również lokalni policjanci. Patriarchalna siatka współpracy między mężczyznami jest dla wiejskich kobiet jednym z czynników ryzyka (DeKeserdy 2015: 180). Socjologia wsi po „zwrocie kulturowym”, wywołanym przyjęciem założeń poststrukturalizmu, zaczęła kwestionować obraz wsi jako wiejskiej idylli, zwracając uwagę na reprodukcję nierówności płciowych w małych społecznościach (Little, Paneli 2003: 282–283).

Kate Cairns zauważa, że konstrukcje wiejskiej idylli różnią się między społeczeństwami – w opisywanym przez nią społeczeństwie kanadyjskim wiejska idylla jest wpleciona w dyskurs „traperski” sławiący odwagę, wytrwałość i męskość pierwszych kanadyjskich osadników, którzy pokonując naturalne przeszkody stworzyli społeczności oparte na tradycyjnych wartościach, dając podwaliny społeczeństwa Kanady (Cairns 2014). Podobne skojarzenia są zakorzenione w konstrukcji wiejskiej idylli w Stanach Zjednoczonych, zwłaszcza w stanach zachodnich czy na Alasce (Gahman 2015; Bell, Campbell 2006; Hogan, Pursell 2008). John Horton (2008), w swojej analizie popularnego w Wielkiej Brytanii programu dla dzieci „Listonosz Pat”, sugeruje, że konstrukt wiejskiej idylli jest głęboko zakorzeniony w kulturze popularnej, która jest niezbędna do jego reprodukcji (jest to błędne koło). Twierdzi on też, że obrazy wiejskiej idylli są obrazami, w których nie występuje „nietypowe” – osoby o innym niż biały kolorze skóry, o wyznaniu innym niż chrześcijańskie, orientacji seksualnej innej niż heteroseksualna (Horton 2008: 389). Poprzez takie przedstawienie wsi „nietypowi” są marginalizowani, a obszary wiejskie ukazane są jako homogeniczne.

Przeciwieństwem postrzegania wsi jako idylli jest odbieranie jej jako miejsca niebezpiecznego – szczególnie dla „nietypowych”. Amerykańscy badacze wspominają w tym miejscu o dwóch morderstwach w wiejskich częściach Nebraska i Wyoming, które przypięczętowały obraz wsi jako miejsca zacofanego i niebezpiecznego. W 1993 roku w Nebrasce zamordowano transseksualnego

mężczyznę Brandona Teeneę; w 1998 roku w Wyoming podobny los spotkał homoseksualnego mężczyznę Matthew Sheparda. Oba morderstwa były zbrodniami z nienawiści, popełnionymi ze względu na nieheteronormatywność ofiar. Prasowe doniesienia i późniejsze analizy tych zdarzeń za źródło morderczych instynktów zabójców często uznawały nieufność, agresję i pogardę dla „odmieńców”. Miały to być cechy charakterystyczne dla mieszkańców wsi, zwłaszcza mężczyzn. Film „Deliverance” z 1972 roku ukazywał agresję mieszkańców wsi w Appalachach wobec „miejskich chłopaków” (patrz: Bell w: Cloke, Little 1997). Wieś jest w takich kontekstach ukazywana jako miejsce zamknięte, niebezpieczne, jak i zacofane. Istnieje pewna dychotomia między zacofaną wsią i postępowym miastem. Wieś jest swoistym „hamulcowym” postępu, obszarem, do którego nie dotarły jeszcze wszystkie zdobycze kulturowe będące udziałem miasta (Williams 1973). Takie postrzeganie wsi skutecznie „usuwa” z jej krajobrazu i zainteresowań badaczy wsi osoby nieheteroseksualne, o innym wyznaniu czy innej rasy⁴.

Zatem męskość i wiejskość są ze sobą powiązane. Obie te kategorie są równie efemeryczne i performatywne.

Rolnictwo, rolnicy i znaczenie agrykultury dla konstrukcji męskości wiejskich

Jednym z najważniejszych wymiarów w studiach nad wiejskimi mężczyznami jest związek męskości z rolnictwem bądź farmerstwem. Figura rolnika czy farmera stanowi najbardziej oczywistą emanację cech utożsamianych z wiejską męskością – rolnictwo jest zajęciem dla prawdziwych mężczyzn, ponieważ wymaga siły i sprawności fizycznej, jest „brudne”, często niewdzięczne. Obecnie zwiększa się udział ciężkich maszyn w uprawie ziemi, a męskość wiejska zakłada umiejętność posługiwania się nimi. Rolnictwo jest wyrazem dominacji nad ziemią i naturą – dominacja zaś to najważniejsza cecha konstrukcji męskości hegemonicznej. O rolnictwie i farmerstwie w kontekście męskości pisali między innymi Berit Brandth (1995), Brandth i Marit Haugen (1998, 2005), Brandth i Grete Overrein (2013), Linda Marie Bye (2009), Peggy Barlett i Katherine Conger (2004), Anne Cassidy i Brian McGrath (2014; 2015), Gregory Peter, Michael Bell, Susan Jarnagin, Donna Bauer (2006) i Lisa Saugeres (2002).

Peter, wraz ze współpracownikami, opisał różnice w męskościach praktykowanych przez farmerów w amerykańskim stanie Iowa. Zauważył on, że rolnicy specjalizujący się w uprawach ekologicznych inaczej postrzegają swoją rolę

⁴ Na temat „innych” na wsi, w szczególności osób nieheteroseksualnych, mowa będzie w dalszej części tekstu.

niż rolnicy tradycyjni. Przede wszystkim męskość w rolnictwie tradycyjnym jest męskością monologiczną (*monologic masculinity*), która zakłada sztywny podział pomiędzy męskim a kobiecym, a praktyki akceptowalne w jej ramach są wyraźnie określone (Peter i in. 2006: 28–29). Męskość rolników ekologicznych jest z kolei męskością dialogiczną (*dialogic masculinity*), która dopuszcza szersze rozumienie męskości i tego, co oznacza bycie mężczyzną. Nie jest to, oczywiście, sztywne rozróżnienie z wyraźnie określonymi granicami, a raczej narzędzie analityczne. Peter określa męskość monologiczną i dialogiczną mianem „typów idealnych”, które, jak wiadomo, nie występują w społeczeństwie w czystej postaci. Peter czerpie z prac rosyjskiego badacza Michaila Bakhtina, który twierdził, że każda sytuacja społeczna jest zarówno dialogiczna, jak i monologiczna i, w zależności od kontekstu (danej interakcji, kultury, struktury społecznej), szala może przechylać się na jedną bądź drugą stronę. W ten sam sposób męskości w danym kontekście zawierają zarówno elementy dialogiczne, jak i monologiczne.

Rolnictwo ekologiczne podkreśla wartości „dialogiczne” nawet w swojej retoryce – współpracę, szacunek dla ziemi, branie pod uwagę potrzeb społecznych. Rolnicy ekologiczni rzadziej używali określeń powszechnie kojarzonych z płcią bądź seksem do opisanego pracy farmera. Rolnicy tradycyjni zaś posługiwali się wyrażeniami takimi, jak „zapłodnić ziemię”, „zgwalczyć ziemię” (Peter i in. 2006: 34). Rolnicy tradycyjni opisywali rolnictwo jako „brudną robotę”, wykonywaną przez prawdziwych mężczyzn; rolnicy ekologiczni zaś postrzegają rolnictwo jako sposób na „połączenie się” z ziemią, uczynienie z niej partnera w interakcji. Monologiczna męskość wyraźnie wykreśla granice pomiędzy „prawdziwą”, wiejską męskością a męskością „miejską” i kobiecością – „brud versus czystość, pozostawanie na zewnątrz versus pozostawanie w środku, niebezpieczeństwo versus bezpieczeństwo, rolnik versus nierolnik, mężczyzna versus kobieta” (Peter i in. 2006: 35). Podkreślana jest intensywność pracy i niebezpieczeństwa z nią związane, z czego rolnicy praktykujący rolnictwo tradycyjne i męskość monologiczną częściej czerpali dumę. Rolnicy ekologiczni, praktykujący⁵ męskość dialogiczną, przejawiali więcej zrozumienia dla ograniczeń fizycznych innych i nie czuli potrzeby bardzo intensywnej, prawie niebezpiecznej pracy.

Peggy Barlett i Katherine Conger (2004) proponują odróżnienie dwóch sposobów postrzegania sukcesu w rolnictwie: perspektywę industrialną i perspektywę agrarną. Perspektywa industrialna oznacza postrzeganie rolnictwa jako

⁵ W oryginale określenie to brzmi „doing masculinity”. Małgorzata Sikorska (2019) opisuje przejście od „being” family do „doing” family, związane ze zmianą paradygmatu opisującego rolę rodzinne – od strukturalnego do „postmodernistycznego”, tłumacząc „doing” family jako „praktykowanie rodziny” (s. 40). Idąc tym tropem, wyrażenie „doing masculinity” zostało w tym artykule przetłumaczone jako „praktykowanie męskości”.

zawodu, którego celem jest uzyskanie jak najwyższego standardu życia, stworzenie możliwości biznesowych i umożliwienie takiego stylu życia, w którym praca mężczyzny jest głównym źródłem dochodu w rodzinie. Postrzegając sukces w rolnictwie z perspektywy agrarnej ceniona jest współpraca, partnerstwo w rodzinie i sukcesja rodzinna w gospodarstwie. Sukces postrzegany z perspektywy industrialnej nakłada na mężczyzn większy ciężar, zarówno psychiczny, jak i fizyczny – mają oni być „głowami” gospodarstwa, są odpowiedzialni za jego wyniki finansowe (Barlett, Conger 2004: 204-205). Barlett i Conger, ale też Margaret Alston (2012) czy Marit Haugen i Berit Brandth (2015) zwracają uwagę, że wiejscy mężczyźni często stają się ofiarami depresji lub podwyższonego poziomu stresu, ponieważ naciski otoczenia posługującego się monologicznym modelem męskości związanym z industrialną perspektywą sukcesu nakazują im pozostawanie „silnymi” piętnuje zwracanie się o pomoc do specjalistów i otwarte mówienie o uczuciach. Jak widać, społeczne normy i płynące z nich oczekiwania względem mężczyzn mają realne konsekwencje dla nich i ich otoczenia.

Konstrukcje wiejskiej męskości często wyrażają symboliczne połączenie męskości i siły. Symbolem tego połączenia jest, np. według Lisy Saugeres i Berit Brandth, maszyna rolnicza. Operowanie nią jest postrzegane jako domena wyłącznie męska, co pozwala na daleko posunięte wykluczanie kobiet z rolnictwa (Saugeres 2002: 143). Brandth (1995) zauważyła, iż maskulinizacja rolnictwa staje się coraz bardziej widoczna wraz z postępowaniem mechanizacji. Technologia zastępuje siłę fizyczną, i tak samo jak ona jest źródłem władzy. Maszyny rolnicze – duże, głośne, ciężkie i brudne – są symbolem męskości kojarzonej z ideałem męskiego ciała, silnym i umięśnionym. Używanie ich zapewnia kontrolę nad uprawianą ziemią i poczucie władzy nad nią (Brandth 1995: 126). Mechanizacja sprawiła, że pojawił się kolejny typ męskości hegemonicznej powiązanej z rolnictwem: model menedżerski. Maszyny są coraz bardziej skomputeryzowane, cichsze, kabiny ciągników chronią prowadzących przed hałasem. Praca manualna, uprawa roli, powoli ustępuje miejsca zarządzaniu gospodarstwem jak przedsiębiorstwem (Brandth 1995: 130). Męskości są dynamiczne, nie można zatem wykluczyć, iż postępująca mechanizacja w rolnictwie sprawi, że ideał rolnika dotąd utożsamiany z pracą fizyczną na świeżym powietrzu zacznie być identyfikowany z administrowaniem farmą bądź gospodarstwem w zaciszu biura.

Cynthia Cockburn (1983) twierdzi, iż mężczyźni przez wieki nawiązywali relacje z technologią, co izolowało od niej kobiety. Rolnicy przyjmujący nowe technologie definiowali uprawę ziemi jako męskie zajęcie, tworząc wyraźny upłciowiony podział pracy. Praca na roli stała się domeną wyłącznie mężczyzn. Kobiety rzadziej są skłonne do mówienia o sobie jako o rolniczkach czy farmerkach, zamiast tego używając określeń takich, jak pomocniczka czy gospodyni domowa (Smyth, Swendener, Kayzak 2018; Walter, Wilson 2010; Brasier, Sachs, Kiernan i in. 2014).

Margaret Nelson (2009) opisała występujący na wsi wyraźny podział na pracę „na zewnątrz” i pracę „wewnątrz”, który jest swoistym odbiciem sfery publicznej i domowej – w tej pierwszej dominują mężczyźni, w drugiej – kobiety. Praca „na zewnątrz” obejmuje czynności takie, jak praca w polu, grabienie liści, drobne naprawy, konserwacja naczyń; praca „wewnątrz” to gotowanie, sprzątanie w domu, zajmowanie się dziećmi, naprawa odzieży itd. Amanda Krzyworzeka (2014) nazywa pracę wewnątrz „babską robotą”, zwracając uwagę, że jest to praca właściwa tylko kobietom i lekceważona zarówno przez otoczenie, jak i przez nie same. W upłciowionym dyskursie na temat pracy, zajęciami godnymi szacunku wydają się jedynie te wykonywane przez mężczyzn, kojarzone z siłą, władzą, brudem i przebywaniem na zewnątrz. Należy jednak pamiętać o tym, iż w polskim kontekście podział na pracę męską i pracę kobiecą był bardzo mocno podkreślany na poziomie deklaratywnym. W rzeczywistości jednak mógł i często był znoszony (Pine 2003; Krzyworzeka 2014), a kobiety wykonywały, i do tej pory wykonują, również prace rolne.

Alkohol i jego publiczne spożywanie jako cecha hegemonicznego modelu wiejskich męskości

Hugh Campbell (2000) opisał rolę alkoholu w konstruowaniu męskości w wiejskich społecznościach. Swoje badania prowadził w Nowej Zelandii. Publiczne odgrywanie męskości jest ważne dla ich formowania, w szczególności dla ustalenia kształtu męskości hegemonicznej w danym kontekście. Spożywanie samo w sobie jest praktyką upłciowioną – Elen-Maarja Trell, Bettina van Houven i Paulus P.P. Huigen podczas swoich badań wiejskich chłopców w Estonii zauważyli, że dziewczęta spożywały inny alkohol niż chłopcy i inaczej zachowywały się po jego spożyciu. Mężczyźni, zwłaszcza młodzi, częściej po spożyciu alkoholu podejmują ryzykowne zachowania, popełniają lekkomyślne czyny. Ta utrata kontroli jest przez nich postrzegana jako pożądana, ponieważ łączy się w ich mniemaniu z odwagą i siłą, co z kolei wiąże z męskością (Trell i in. 2014). Brian Hinote i Gretchen Webber (2012) opisali związek między pićm alkoholem i hegemonicznym modelem męskości właściwym dla rosyjskich mężczyzn z klasy pracującej. Zwracają uwagę, iż picie alkoholu jest praktyką ucieleśnioną, o konkretnych konsekwencjach. Mężczyźni używają swoich ciał, aby poprzez upijanie się wcielić w życie ideał męskości (Hinote, Webber 2012: 296). Wódka i rytuały związane z jej konsumpcją pozwalają na ustanowienie dominacji zarówno nad kobietami, jak i innymi mężczyznami.

Fenomenem powiązaniem ze spożywaniem alkoholu jest homosocjalność. Homosocjalność oznacza poszukiwanie towarzystwa osób tej samej płci i czerpanie przyjemności z kontaktów z nimi. Element erotyczny jest zazwyczaj

nieobecny w takiej interakcji; tym homosocjalność różni się od homoseksualizmu (Lipman-Bluman 1976). Praktyką właściwą homosocjalności jest wykluczanie kobiet, ale też mężczyzn reprodukujących męskość niehegemoniczną (Ikonen, Pehkonen 2013). Elementami interakcji właściwymi dla homosocjalności są: przechwałki, szermierka słowna, rozmowy na temat seksualnych doświadczeń z kobietami. W interakcjach homosocjalnych reprodukowane są ideały i praktyki męskości hegemonicznej. Linda Marie Bye (2009) opisuje sposoby konstruowania tożsamości w praktykach codziennych wśród młodych mężczyzn na północy Norwegii. Jedną z takich praktyk są wspólne wyjazdy na polowania połączone z konsumpcją alkoholu. Co prawda model męskości dominującej jest do pewnego stopnia przez tych młodych mężczyzn renegegowany, ponieważ zdarza się, że zapraszają na takie wyjazdy swoje partnerki. Jednak kobiety nadal są postrzegane jako „element nienaturalny” w myśliwskich chatach (Bye 2009: 286). Podobnemu celowi służą wyprawy kajakarskie podejmowane przez estońskich chłopców opisanych przez Trell, Van Hoven i Huigena. Dziewczęta dopuszczane są do nich niechętnie, ponieważ są im przypisywane niepożądane cechy, takie jak fizyczna słabość i wybredność. Jeżeli odgrywają jakąś rolę, to jest to „księżniczka w opresji”. Rola ta pozwala chłopcom na wykonywanie tradycyjnego konstruktów męskości (Trell i in. 2014: 19).

Według Campbella przedstawienie męskości, jakim było picie alkoholu w pubach, toczyło się według dwóch ważnych elementów: dyscypliny w picu i słownej szermierki. Dyscypliną w picu był zbiór zasad dyktujących stosunek do alkoholu – wyżej w hierarchii stali mężczyźni, którzy potrafili wypić dużo, ale nie okazywali swoim zachowaniem wpływu alkoholu. Dyscyplina ta wymagała długiego „treningu” – umiejętności, pozwalające na osiągnięcie wyższej pozycji w hierarchii, można było uzyskać dopiero po jakimś czasie.

Inną z zasad wchodzących w skład dyscypliny picia była wiedza na temat lokalnej historii, przeszłości miasteczka. Bycie osadzonym w lokalności dawało wyższą pozycję w hierarchii (Bell, Campbell, Finney 2006: 87–104). Kolejną zasadą był pijacki fitness – ciało musiało przyzwyczaić się do konsumpcji alkoholu tak, aby jego efekty nie były widoczne dla obserwatorów. Jako przykład Campbell podaje oddawanie moczu – wyznacznikiem pijackiego fitnessu, a zatem pożądanej męskości, było jak najdłuższe powstrzymanie się od tej czynności fizjologicznej.

Słowna szermierka jest regułą, według której toczy się publiczne przedstawianie męskości. Campbell cytuje Anthony’ego Buckleya (1983), który, opisując puby w Irlandii, stwierdza, że mężczyźni podczas rozmów między sobą licytują się i lubią wprowadzać w błąd outsiderów. Rozmowy w pubie mają na celu utrzymanie swojej pozycji w hierarchii społecznej, służą jako pole bitwy toczącej się o zachowanie twarzy. Aby odnieść w tej bitwie sukces, należy

posługiwać się aluzjami, podwójnymi znaczeniami słów, znać lokalną historię i lokalny kontekst, wiedzieć, kiedy jest się obrażanym, a kiedy przeciwnik żartuje. Umiejętności te są nabywane z czasem, są produktem doświadczenia. Według Hinote'a i Webbera podobna „słowna szermierka” jest elementem interakcji pomiędzy rosyjskimi mężczyznami spożywającymi alkohol. Epitety, którymi obdarzano mężczyzn postrzeganych jako niezdolnych do konsumowania dużej ilości mocnych alkoholi, odnosiły się do ich kobiecości. Abstynencja i upodobanie do słabszych trunków wyraźnie były przypisane kobietom i uznawane za kobiecą cechę (Hinote, Webber 2012: 300). Tak jak to zostało zaznaczone w części wstępnej artykułu, nie wszystkie kulturowe konstrukcje i obrazy dotyczące wiejskich męskości mają swoje bezpośrednie przełożenie na warunki polskie. Za odpowiednik spędzania czasu w barach czy pubach może zostać uznane wspólne przebywanie pod lokalnym sklepem.

Męska seksualność w społecznościach wiejskich

Heteroseksualność w wiejskich społecznościach jest niewidoczna i nienazwana, uznawana za oczywistą normę (Little 2002; Little, Panelli 2007). Bryant i Pini twierdzą, że tereny wiejskie są osadzone w heteroseksualności, są przez nią definiowane. Rodziny, których podstawą były małżeństwa heteroseksualne, stanowiły kiedyś podstawę przetrwania gospodarstw rolnych; posiadanie dzieci zapewniało ciągłość sukcesji. Rodzina wypełniała nie tylko funkcję społeczną (jako podstawowa częśćka społeczności) i emocjonalną, ale też ekonomiczną; gospodarstwo rolne przez długi czas (i nierzadko również teraz) tożsame było z gospodarstwem rodzinnym (Brandth, Overrein 2013; Cassidy, McGrath, 2014, 2015; Kaberis, Koutsouris 2013; Moreno-Perez, Lobley 2015; Stordal 2017).

Osoby nieheteroseksualne „nie istnieją” w społecznościach wiejskich; są „zaniedbanymi wiejskimi innymi” (Philo 1992). Paul Cloke i Jo Little zwrócili uwagę na konieczność poświęcenia uwagi „ukrytym innym” – osobom nieheteroseksualnym, biednym, starszym itp. (Cloke, Little 1997). W zachodniej socjologii wsi, zwłaszcza amerykańskiej, od pewnego czasu trwa wysiłek polegający na zwróceniu uwagi na życie nieheteroseksualnych mieszkańców wsi – pisze o tym chociażby Campbell, Bell, Valentine, Whitlock, Kayzak. Reta Ugena Whitlock przywołuje słowa Jacka Halberstama mówiące o tym, że skupianie się na „widowiskowych” przejawach przemocy wobec osób nieheteronormatywnych całkowicie usuwa z horyzontu poznawczego doświadczenia takich osób żyjących „spokojnie, chociaż niekoniecznie komfortowo, na odizolowanych terenach i w małych miasteczkach w całej Ameryce Północnej” (Halberstam 2003 za: Whitlock 2009: 99) (tłumaczenie autorki tekstu).

Jak już wspomniano, sytuację osób nieheteronormatywnych na wsiach często opisuje się w kontekście niebezpieczeństw czyhających na nie ze strony niektórych mieszkańców. Halberstam w eseju „The Brandon Teena Archive” (2003) podejmuje próbę zrozumienia tego, w jaki sposób wykorzystano morderstwo Brandona Teena dla podtrzymania obrazu osób nieheteronormatywnych żyjących na obszarach wiejskich. Napisał on, iż ta sprawa jest symbolem dychotomii miasto–wieś; nienawiści małych miast *versus* nienawiści wielkich miast; jest symbolem przemocy, seksualności w miejscach, w których w popkulturowym czy publicystycznym dyskursie nie ma miejsca na osoby queer. Osoby takie, jak Brandon Teena czy Matthew Sheppard stają się ikonami, są odbierani jako reprezentanci wiejskich osób nieheteronormatywnych.

Jak piszą jednak między innymi Bell i Valentine (1995); Annes i Redlin (2012); Kayzak (2012); Valentine (1997), wieś może być również miejscem, które odbierane jest jako spokojna przystań, znajdująca się z daleka od miast, oferująca spokojne życie zgodne z rytmem natury. Stworzona zostaje w ten sposób wiejska idylla – jednak w inny sposób niż ta przedstawiona wcześniej w artykule. Valentine (1997) opisuje społeczności lesbijek, zakładające osady na wiejskich terenach Stanów Zjednoczonych. Te wiejskie, homoseksualne idylle były konstruowane poprzez wykluczenie mężczyzn (również dzieci płci męskiej), a czasem i heteroseksualnych kobiet. Pozostawanie w geograficznej izolacji pozwalało na osiągnięcie tego celu. W tym kontekście wiejska idylla była przestrzenią, w której kobiety mogły osiągnąć swój pełny potencjał, w oddaleniu od miasta. Wieś była kojarzona z kobiecością, naturą, a miasto z męskością (Valentine 1997: 107). Wiejska idylla w tym wykonaniu była zbudowana na założeniu homogeniczności wśród zamieszkujących ją osób – to właśnie ta jedność i te podobieństwa zapewniały harmonię, spokój i bezpieczeństwo, a także wzajemny szacunek. Podobne idee były udziałem ruchu Radykalnych Wrózek (*Radical Faeries*). Powstał on w latach siedemdziesiątych w Stanach Zjednoczonych i łączył postulaty zbieżne z ruchem praw LGBT w kraju z antykonsumpcjonizmem i odrzuceniem patriarchy. Jego twórcy sprzeciwili się tendencjom „asymilacyjnym”, które zarzucali głównemu ruchowi LGBT, zakładając w odosobnionych miejscach samowystarczalność w dużej mierze społeczności.

Halberstam (2005) zarzuca badaczom opisującym osoby nieheteroseksualne „metronormatywność” – tendencję do natychmiastowego kojarzenia nieheteroseksualności z miastem. Motyw migracji młodzieży queer ze wsi do miast często przewija się w studiach nad seksualnością i przestrzenią. Jednak, jak twierdzą Annes i Redlin (2012), ukształtowanie tożsamości osoby nieheteroseksualnej nie musi nastąpić przez przeprowadzkę do miasta. Autorki opisują homoseksualnych mężczyzn urodzonych i wychowanych na wsi, którzy albo powrócili na nią po kilku latach spędzonych w mieście, albo nigdy na dłużej nie opuścili terenów wiejskich. Miasto jest przez nich konstruowane jako przestrzeń

nieprzyjazna, anonimowa, niepozwalająca na nawiązanie głębokich relacji. Konstruują oni swoją męskość (homoseksualną i wiejską) w opozycji do miejskiego modelu męskości homoseksualnej, kojarzonego z kobiecością i rozwiązłością seksualną. Konstrukcja wiejskiej męskości jako „twardej”, silnej i wykonującej pracę fizyczną okazuje się mocno zinternalizowana przez mężczyzn żyjących na wsi (Annes, Redlin 2012).

W kulturze popularnej połączeniem wiejskiej męskości z homoseksualizmem jest figura kowboja. Kowboj, w którym materializują się wszystkie cechy kojarzone z hegemoniczną wiejską męskością (siła fizyczna, praca na świeżym powietrzu, odporność na niesprzyjające warunki przyrody), jest również figurą silnie uerotycznioną. Słynne badania nad seksualnością przeprowadzone przez Kinseya wykazały, iż w środowisku kowbojów nierzadko zdarzały się stosunki homoseksualne. Ciała wiejskich mężczyzn – w tym kowbojów – prezentowane były w kulturze popularnej jako silniejsze, zdrowsze, bardziej atrakcyjne od ciał miejskich mężczyzn, co doprowadziło do ich fetyszyzacji (Bell, Campbell, Finney 2006). Jednocześnie homoseksualni mężczyźni kreowali się na kowbojów podczas prób wykonywania bardziej tradycyjnego modelu męskości (Annes, Redlin 2012; Bell, Campbell, Finney 2006). Jest to świadoma strategia, przybierana, aby uchronić się przed drwinami lub agresją, ale też próba podkreślenia swojej wiejskiej tożsamości.

Małżeństwa heteroseksualne jako relacje służące reprodukcji męskości hegemonicznej

Hanna-Mari Ikonen i Samu Pehkonen (2013), analizując popularne w Finlandii programy telewizyjne – *Rolnik szuka żony* (emitowany również w Polsce przez TVP), *Kowboje z Ullavan (Ullavan Cowboyt*, fiński film dokumentalny o życiu homoseksualnej pary farmerów) i *Cool and Crazy (Heftigog Begeistret*, norweski dokument traktujący o amatorskim chórze), przyglądają się sposobom przedstawiania wiejskich mężczyzn w kulturze popularnej i wzorcom męskości w nich reprezentowanych.

Bohaterzy *Rolnik szuka żony* to kawalerowie wiejscy, którzy zgłaszają się do programu, aby znaleźć życiową partnerkę. Mężczyźni ci poszukują żon niekoniecznie pochodzących z terenów wiejskich. Kobiety są zatem niekiedy prozione o porzucenie życia w mieście i przeprowadzkę na wieś. W programie tym mocno wybrzmiewa pojmowanie wsi i miasta jako dychotomii. Kobiety uczą się gotowania tradycyjnych potraw i wykonywania prac gospodarskich. Mężczyźni podczas programu zajmują się czynnościami kojarzonymi i zawierającymi się w hegemonicznej wiejskiej męskości – prace fizyczne, na świeżym powietrzu. Chociaż dla funkcjonowania gospodarstwa niezbędna jest praca biurowa,

menedżerska, nie jest ona widoczna w tym programie, ze względu na swoje symboliczne przypisanie do sfery działań kobiecych (Ikonen, Pekhonen 2013: 4). Susanne Stenbacka (2008) stwierdza, że szwedzka wersja reprodukuje dość konserwatywny obraz wiejskich męskości; fińska zaś tylko w przypadku niektórych przedstawionych tam rolników. W konstrukcjach męskości i kobiecości jest pole do manewru i renegocjacji zastanych modeli, co obie strony często wykorzystują.

Tereny wiejskie podlegają maskulinizacji – dane statystyczne pokazują, że kobiety częściej niż mężczyźni wyjeżdżają do miast, aby kontynuować edukację bądź znaleźć zatrudnienie. Nikos Kaberis i Alex Koutsouris (2013), Tim Leibert (2016), Daniel Rauhut i Helene Littke (2016) opisują ten proces odpowiednio w Grecji, Niemczech Wschodnich i Szwecji. Tradycyjny model męskości zakłada pozostawanie w heteroseksualnym związku małżeńskim. Młodzi, nieżonaci mężczyźni na wsi czują obciążenie psychiczne związane z tym, że ze względu na brak potencjalnych partnerek nie są w stanie całkowicie wpasować się w dominujące wzorce męskości. Powyżej opisany program – *Rolnik szuka żony* – jest wykorzystaniem przez świat rozrywki i kultury popularnej zjawiska faktycznie występującego na terenach wiejskich.

Tradycyjnie gospodarstwa rolne przechodziły z ojca na najstarszego syna, który (wraz z resztą dzieci) nabywał w procesie socjalizacji umiejętności niezbędne do jego prowadzenia (Brandth, Overrein 2013). Częścią ojcostwa było „przyuczanie do pracy” potencjalnych dziedziców. Dzieci – zazwyczaj chłopcy – towarzyszyły rolnikom przy pracy. Wątek, który warto poruszyć opisując wiejskie męskości, to właśnie ojcostwo. Pomimo dosyć sztywnego i upłciowionego podziału pracy, w którym opieka nad dziećmi kojarzona była ze sferą kobiecą, wiejscy mężczyźni realizowali zadania opiekuńcze – właśnie przez zabieranie dziecka, aby obserwowało ich przy pracy i z czasem wspólne wykonywanie kolejnych zadań. Anne Cassidy i Brian McGrath zauważyli w toku badań realizowanych wśród młodych ludzi wychowanych na farmach, iż można ich podzielić na dwie grupy: robotników (*workers*) i pomocników (*helpers*). Pomijając jednostkowe przypadki, jako członkowie pierwszej grupy określili się wyłącznie mężczyźni, za członków drugiej grupy uznawały się kobiety (Cassidy, McGrath 2015: 26).

Małżeństwo stanowi podstawę funkcjonowania gospodarstw rolnych, stąd też jego niebagatelne znaczenie dla męskości w wiejskim kontekście. Lia Bryant przyglądając się narracjom heteroseksualnych wiejskich małżeństw na temat ich wspólnego życia analizuje relacje małżeńskie pod względem okazywania intymności. Intymność konstruowana jest przez wykonywanie czynności opiekuńczych będących częścią codziennej pracy. Mężczyźni za nieodłączną część małżeństwa uznają opiekowanie się kobietami i bronienie ich przed „niebezpieczną” pracą na roli; kobiety zaś okazywały miłość (łączącą się z intymnością)

poprzez wykonywanie pracy organizacyjnej (biurowej, kuchennej) i emocjonalnej (wspieranie w momentach kryzysu) (Bryant, w: Gorman-Murray, Pini, Bryant 2013: 57). W tym miejscu należy przypomnieć, że stosunki rodzinne na polskiej wsi wyglądają i wyglądały nieco inaczej: żony rolników również pracowały na roli, nie ograniczając się do sfery domowej.

Heteroseksualne związki na wsi są poddane silnej społecznej kontroli przez otoczenie; w każdej społeczności istnieją kody moralne, z których wyłamanie się może grozić ostracyzmem i byciem poddanym dyscyplinie (choćby przez plotki). Plotki i wymiana informacji są skutecznymi narzędziami kontroli w społecznościach wiejskich, ze względu na ich niewielką liczebność i familiarność (Mroczkowska 2005). Marit Haugen i Berit Brandth (2015) zauważają, że wiele heteroseksualnych par po przejściu rozwodu nie decyduje się na otworzenie się na pomoc ze strony społeczności, właśnie z obawy przed rozpowszechnianymi plotkami. Mężczyźni badani przez Haugen i Brandth nie byli w stanie pogodzić hegemonicznej męskości, zakładającej stabilność emocjonalną i kontrolowanie emocji, ze swoimi uczuciami po rozpadzie związku. Z tego też powodu często nie zwracali się z prośbą o pomoc do specjalistów (Haugen, Brandth 2015).

Podsumowanie

Celem tego artykułu nie było przedstawienie wydestylowanego obrazu „wiejskiego mężczyzny” jako swoistego typu idealnego. Raczej miał on ukazać wielość męskości, ich zależność od kontekstu społecznego, a także wzajemne przenikanie się konstruktów męskości i wiejskości oraz ich wzajemny wpływ na siebie. Z zaproponowanej typologii wysunąć można cztery główne wnioski.

Po pierwsze, jak piszą Campbell i Bell, wiejskie męskości nie są „jedynie wiejskie i jedynie męskie [...] są częścią życia każdego i każdej z nas: mężczyzn i kobiet, mieszkańców wsi i miast, kobiecości i męskości, heteroseksualnych i homoseksualistów, młodych i starych, bogatych i biednych, mieszkańców globalnej północy i globalnego południa” (Bell, Campbell, Finney 2006: 20). Cechy utożsamiane z wiejskimi męskosciami, takie jak siła fizyczna, związek z naturą, umiejętność posługiwania się maszynami, praktyki homosocjalne wpisane są w dominujące konstrukty męskości w ogóle.

Po drugie, wiejskie męskości nie są statyczne, a dynamiczne i podlegają przemianom powiązanim z szerszymi zmianami gospodarczymi i społecznymi. Tradycyjny konstrukt wiejskiej męskości koncentrował się wokół figury rolnika, kojarzonej z siłą fizyczną, pracą na świeżym powietrzu i umiejętnością posługiwania się maszynami. Choć dyskurs ten wciąż jest żywy, zmiany gospodarcze sprawiły, że praca w agrokulturze staje się bardziej zmechanizowana i biurokratyzowana, wymagająca większego nakładu pracy umysłowej, a rolnik

coraz bardziej przypomina zwykłego przedsiębiorcę. Pojawiają się nowe formy rolnictwa, na przykład rolnictwo ekologiczne, które zakłada inny niż tradycyjny obraz rolnika, już nie jako „władcy” ziemi i przyrody, a raczej jej partnera. Zmieniają się również relacje pomiędzy mężczyznami prowadzącymi gospodarstwa rolne a ich partnerkami, szczególnie wśród rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne. Tradycyjny obraz twardych chłopów ulega renegotjacji, kiedy mężczyźni więcej angażują się w opiekę nad dziećmi bądź podejmują zawody do tej pory uznawane za „niemęskie” (Bye 2009).

Po trzecie, podejmując próby opisywania bądź definiowania społeczności wiejskich i żyjących w nich mężczyzn, należy zwrócić uwagę na do tej pory niewidocznych „innych”, przykładowo osoby nieheteronormatywne. Tradycyjnie wiejskość uważana była za przestrzeń *stricte* heteroseksualną, a w badaniach nad nieheteronormatywnością dominowała „metronormatywność”. Jest to oczywiście spojrzenie upraszczające i fałszywe; męskości nieheteroseksualne i wiejskie są ze sobą powiązane. Aby móc uzyskać wiedzę na temat warunków życia i symbolicznych konstruktów męskości na wsi należy brać pod uwagę również „innych”.

Czwarty wniosek, płynący z zaprezentowanej w artykule analizy, jest jednocześnie rekomendacją i zachętą dla polskich badaczy społecznych. W porównaniu z zachodnim dorobkiem naukowym poruszającym kwestie wsi i męskości (a nawet szerzej, wsi i płci) polskie osiągnięcia wypadają dość blado. Polska socjologia wsi ma ogromny dorobek, wypracowany przez wiele dekad, jednak wydaje się, że coraz rzadziej kwestie wiejskie znajdują się w agendach badaczy. Około 60% polskiego społeczeństwa stanowią osoby żyjące na terenach wiejskich (GUS 2011). Istnieje ogromna luka w wiedzy na temat polskich mężczyzn mieszkających na wsi i sposobach symbolicznego konstruowania wiejskości i męskości w Polsce. Czerpiąc z dorobku badawczego zachodnich autorów, zwłaszcza teorii Raewyn Connell, Michaela Bella i Hugh Campbella, możliwe byłoby dotarcie do nowych wniosków i poszerzenie wiedzy na temat życia mężczyzn mieszkających na wiejskich terenach Polski i pochodzących z nich.

Bibliografia

- Alston, Margaret. 2012. *Rural Male Suicide*. „Social Science and Medicine” 74: 515–522.
- Annes, Alexis, and Meredith Redlin. 2012. *Coming Out and Coming Back: Rural Gay Migration and the City*. „Journal of Rural Studies” 28: 56–68. DOI: 10.1080/00918369.2012.648881.
- Barlett, Peggy, and Katherine Conger. 2004. *Three Visions of Masculine Success on American Farms*. „Men and Masculinities” 7,2: 205–227. DOI: 10.1177/1097184X03257409.

- Bell, Michael, and Gil Valentine. 1995. *Queer Country. Rural Gay and Lesbian Lives*. „Journal of Rural Studies” 11, 2: 113–122. DOI: 10.1016/0743-0167(95)00013-D.
- Bell, Michael, and Hugh Campbell. 2000. *The Question of Rural Masculinities*. „Rural Sociology” 65,4: 532–546.
- Bell, Michael, and Hugh Campbell, Margaret Finney (eds.). 2006. *Country Boys: Masculinity and Rural Life*. University Park, PA: Pennsylvania University Press.
- Brandth, Berit. 1995. *Rural Masculinity in Transition: Gender Images in Tractor Advertisements*. „Journal of Rural Studies” 11,2: 123–133. DOI: 10.1016/0743-0167(95)00007-A.
- Brandth, Berit, and Marit Haugen. 1998. *Breaking Into Masculine Discourse. Women and Farm Forestry*. „Sociologia Ruralis” 38,3: 427–442. DOI: 10.1111/1467-9523.00087.
- Brandth, Berit, and Marit Haugen. 2005. *Doing Rural Masculinity - From Logging to Outfield Tourism*. „Journal of Gender Studies” 14,1: 13–22. DOI: 10.1080/0958923042000331452.
- Brandth, Berit, and Grete Overrein. 2013. *Resourcing Children in a Changing Rural Context: Fathering and Farm Succession in Two Generations of Farmers*. „Sociologia Ruralis” 53,1: 95–111. DOI: 10.1111/soru.12003.
- Brasier, Kathryn, Carolyn Sachs, and Nancy Ellen Kiernan. 2014. *Capturing the Multiple and Shifting Identities of Farm Women in the Northeastern United States*. „Rural Sociology” 79,3: 283–309. DOI: 10.1111/ruso.12040.
- Buckley, Anthony D. 1983. *Playful Rebellion: Social Control and the Framing of Experience in an Ulster Community*. „Man” 18,2: 383–395. DOI:10.2307/2801441.
- Bye, Linda-Marie. 2009. «How To Be a Rural Man»: *Young Men’s Performances and Negotiations of Rural Masculinities*. „Journal of Rural Studies” 25: 278–288. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2009.03.002.
- Cairns, Kate. 2014. *Youth, Dirt, and the Spatialization of Subjectivity: An Intersectional Approach to White Rural Imaginaries*. „Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie” 38,4: 623–646.
- Campbell, Hugh. 2000. *The Glass Phallus: Pub(lic) Masculinity and Drinking in Rural New Zealand*. „Rural Sociology” 65,4: 562–581.
- Cassidy, Anne, and Bryan McGrath. 2014. *The Relationship Between ‘Non-Successor’ Farm Offspring and the Continuity of the Irish Family Farm*. „Sociologia Ruralis” 54,4: 399–416. DOI: 10.1111/soru.12054.
- Cassidy, Anne, and Bryan McGrath. 2015. *Farm, Place and Identity Construction Among Irish Farm Youth Who Migrate*. „Journal of Rural Studies” 37: 20–28. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2014.11.006.
- Cloke, Jo, and Paul Little (eds.). 1997. *Contested Countryside Cultures. Otherness, Marginalisation and Rurality* London: Routledge.
- Cockburn, Cynthia. 1983. *Brothers: Male Dominance and Cultural Change*. London: Pluto Press Limited.
- Coldwell, Ian. 2010. *Masculinities in the Rural and Agricultural: A Literature Review*. „Sociologia Ruralis” 50,2: 171–197. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2009.00504.X.
- Connell, Raewyn W. 1995. *Masculinities*. Cambridge: Polity.

- Connell, Raewyn W. 2000. *Male Roles, Masculinities and Violence: A Culture of Peace Perspectives*. UNESCO Publishing.
- Connell, Raewyn W., and James Messerschmidt. 2005. *Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept*. „Gender and Society” 19: 829–858. DOI: 10.1177/0891243205278639.
- DeKeserdy, Walter. 2015. *New Directions in Feminist Understanding of Rural Crime*. „Journal of Rural Studies” 39: 180–187. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2014.11.002.
- Filteau, Matthew. 2014. *Who Are These Guys? Constructing the Oilfield New Dominant Masculinity*. „Men and Masculinities” 17,4: 396–416. DOI: 10.1177/1097184X14544905.
- Gahman, Levi. 2015. *Gun Rights: Hegemonic Masculinity and Neoliberal Ideology in Rural Kansas*. „Gender, Place and Culture” 22, 9: 1–17. DOI: 10.1080/0966369X.2014.970137.
- Gorman-Murray, Andrew, Barbara Pini, and Lia Bryant (eds.). 2003. *Sexuality, Rurality and Geography* London: Lexington Books.
- GUS. 2011. *Ludność-bilans opracowany w oparciu o wyniki NSP 2011: 31.12.2011*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-w-gminach-w-edlug-stanu-w-dniu-31-12-2011-r-bilans-opracowany-w-oparciu-o-wyniki-nsp-2011,2,1.html>. Dostęp 22.04.2019.
- Halberstam, Jack. 2003. *The Brandon Teena Archive*. W: R. J. Corber, S. Valocchi (eds.), *Queer Studies: An Interdisciplinary Reader*. Malden, MA: Blackwell Publishing, s. 159–169.
- Halberstam, Judith. 2005. *In a queer time and place: Transgender bodies, subcultural lives*. New York: New York University Press.
- Haraway, Donna. 1997. *Modest_Witness @ Second_Millennium. FemaleMan_Meets_OncoMouse*. New York: Routledge.
- Haugen, Marit S., and Berit Brandth. 2015. *When Farm Couples Break Up: Gendered Moralities, Gossip and the Fear of Stigmatisation in Rural Communities*. „Sociologia Ruralis” 55,2: 227–242. DOI: 10.1111/soru.12065.
- Hearn, Jeff. 2004. *From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men*. „Feminist Theory” 5,1: 49–72. DOI: /10.1177/1464700104040813.
- Hinote, Brian, and Gretchen Webber. 2012. *Drinking Towards Manhood: Masculinity and Alcohol in the Former USSR*. „Men and Masculinities” 15,3: 292–310. DOI: 10.1177/1097184X12448466.
- Hogan, Maureen, and Timothy Pursell. 2008. „*The Real Alaskan*”: *Nostalgia and Rural Masculinity in the „Last Frontier”*. „Men and Masculinities” 11,1: 63–85. DOI: 10.1177/1097184X06291892.
- Horton, John. 2008. *Producing Postman Pat: The Popular Construction of Idyllic Rurality*. „Journal of Rural Studies” 24,4: 389–398. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2008.03.011.
- Horwitz, Tony. 1998. *Confederates in the Attic: Dispatches from the Unfinished Civil War*. New York: Pantheon Books.
- Ikonen, Hanna-Mari, and Samu Pekhonen. 2013. *Rural Men in Nordic Television Programs*. W: A. Gorman-Murray, B.Pini, L. Bryant (eds.). 2003. *Sexuality, Rurality and Geography*. London: Lexington Books, s. 67–79.

- Kaberis, Nikos, and Alex Koutsouris. 2013. *Under Pressure: Young Farmers in Marriage Markets – A Greek Case Study*. „Sociologia Ruralis” 53,1: 74–94. DOI: 10.1111/soru.12001.
- Kazyak, Emily. 2012. *Midwest or Lesbian? Gender, Rurality and Sexuality*. „Gender & Society” 26,6: 825–848. DOI: 10.1177/0891243212458361.
- Kazyak, Emily, Alex Swendener, and Jolene Smyth. 2018. *Women’s Work? The Relationship Between Farmwork and Gender Self-Perception*. „Rural Sociology” 83,3: 654–676. DOI: 10.1111/ruso.12207.
- Krzyworzeka, Amanda. 2014. *Rolnicze strategie pracy i przetrwania*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Leibert, Tim. 2016. *She Leaves, He Stays? Sex-Selective Migration in Rural East Germany*. „Journal of Rural Studies” 43: 267–279. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2015.06.004.
- Lipman-Bluman, Jean. 1976. *Toward a Homosocial Theory of Sex Roles: An Explanation of the Sex Segregation of Social Institutions*. „Signs” 1: 15–31.
- Little, Jo. 2002. *Rural Geography: Rural Gender Identity and the Performace of Masculinity and Femininity in the Countryside*. „Progress in Human Geography” 25,5: 665–670.
- Little, Jo, and Ruth Panelli. 2003. *Gender Research in Rural Geography*. „Gender, Place & Culture” 10,3: 281–289.
- Little, Jo, and Ruth Panelli. 2007. *‘Outback’ Romance? A Reading of Nature and Heterosexuality in Rural Australia*. „Sociologia Ruralis” 47,3: 173–188.
- Moreno-Perez, Olga, and Matt Lobley. 2015. *The Morphology of Multiple Household Family Farms*. „Sociologia Ruralis” 55,2: 125–149. DOI: 10.1111/soru.12062.
- Mroczkowska, Joanna. 2005. *Ludzie o ludziach. Opowieści biograficzne w wymiarze komunikacyjnym*. W: A. Perzanowski (red.). *Centrum na peryferiach: monografia społeczności lokalnej Ejszyszek i okolic na Wileńszczyźnie*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Nelson, Margaret. 1999. *Between Paid and Unpaid Work. Gender Patterns in Supplemental Economic Activities among White, Rural Families*. „Gender and Society” 13,4: 518–539. DOI: 10.1177/089124399013004006.
- Peter, Gregory, Michael Bell, Susan Jarnagin, and Donna Bauer. 2006. *Cultivating Dialogue: Sustainable Agriculture and Masculinities*. W: H. Campbell, M. Bell (eds.). *Country Boys: Masculinity and Rural Life*. University Park, PA: Pennsylvania University Press, s. 27–45.
- Philo, Chris. 1992. *Neglected Rural Geographies: a Review*. „Journal of Rural Studies” 8,2: 193–207. DOI: 10.1016/0743-0167(92)90077-J.
- Pine, Frances. 2003. *Góralskie wesele. Pokrewieństwo, płęć kulturowa i praca na terenach socjalistycznej i postsocjalistycznej Polski*. W: R. Hryciuk, A. Kościńska (red.). *Gender. Perspektywa antropologiczna*, t.1, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rauhut, Daniel, and Helene Littke. 2016. *‘One Way Ticket to the City, Please!’ On Young Women Leaving the Swedish Peripheral Region Västernorrland*. „Journal of Rural Studies” 43: 301–310. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2015.05.003.

- Redfield, Robert. 1930. *Tepoztlan, a Mexican Village*. Chicago: University of Chicago Press.
- Redfield, Robert, and Milton Singer. 1954. *The Cultural Role of Cities*. „Economic Development and Cultural Change” 3,1: 53–73.
- Trell, Elen-Maarja, Bettina van Hoven, and Paulus Huigen. 2014. *Youth Negotiation and Performance of Masculine Identities in Rural Estonia*. „Journal of Rural Studies” 34: 15–25. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2013.12.002.
- Saugeres, Lise. 2002. *Of Tractors and Men: Masculinity, Technology and Power in French Farming Community*. „Sociologia Ruralis” 42,2: 143–159. DOI: 10.1111/1467-9523.00207.
- Scott, John, and Russell Hogg. 2015. *Strange and Stranger Ruralities: Social Constructions of Rural Crime in Australia*. „Journal of Rural Studies” 39: 171–179. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2014.11.010.
- Shucksmith, Mark. 2018. *Re-imagining the Rural: From Rural Idyll to Good Countryside*. „Journal of Rural Studies” 58: 163–172. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2016.07.019.
- Sikorska, Małgorzata. 2019. *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Smyth, Jolene, Alexis Swedener, and Emily Kayzak. 2018. *Women’s Work? The Relationship Between Farmwork and Gender Self-Perception*. „Rural Sociology” 83,3: 654–676. DOI: <https://doi.org/10.1111/ruso.12207>.
- Sommerville, Peter, and Gary Bosworth (eds.). 2014. *Interpreting Rurality. Multidisciplinary Approaches*. London: Routledge.
- Somerville, Peter, Robert Smith, and Gerard McElwee. 2015. *The Dark Side of the Rural Idyll: Stories of Illegal/Illicit Economic Activity in the UK Countryside*. „Journal of Rural Studies” 39: 219–228. DOI: 10.1080/18902138.2017.1283482.
- Stenbacka, Susanne. 2008. *Rural identities in transition: male unemployment and everyday practice in Northern Sweden*. W: I.A. Morell, B. Bock (eds.). *Gender Regimes, Citizen Participation and Rural Restructuring*. Oxford: Elsevier, s. 83–114.
- Stordal, Gjertrud. 2017. *‘We Wouldn’t Be Boys If We Weren’t Clever With Our Hands’ – Childhood Masculinity in a Rural Community in Norway*. „NORMA” 12,1: 65–79. DOI: 10.1080/18902138.2017.1283482.
- Trell, Elen Maarja, Bettina van Hoven, and Paulus P.P. Huigen. 2013. *Youth Negotiation and Performance of Masculine Identities in Rural Estonia*. „Journal of Rural Studies” 34: 15–25. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2013.12.002.
- Walter, Gerry, and Suzanne Wilson. 2010. *Silent Partners: Women in Farm Magazines Success Stories, 1934–1991*. „Rural Sociology” 61,2: 227–248. DOI: 10.1111/j.1549-0831.1996.tb00618.x.
- Wedgwood, Nikki. 2009. *Connell’s Theory of Masculinity – It’s Origins and Influence on the Study of Gender*. „Journal of Gender Studies” 18,4: 329–339. DOI: 10.1080/09589230903260001.
- Williams, Raymond. 1973. *The Country and the City*. London: Chatto and Windus.
- Whitlock, Reta Ugena. 2009. *Them O’l Nasty Lesbians” – Queer Memory, Place, and Rural Formations of Lesbian*. „Journal of Lesbian Studies” 13,1: 98–106. DOI: 10.1080/07380560802314235.

- Woodward, Rachel. 2000. *Warrior Heroes and Little Green Men: Soldiers, Military Training and the Construction of Rural Masculinities*. „Rural Sociology” 65,4: 640–657. DOI:10.1111/j.1549-0831.2000.tb00048.x.
- Valentine, Gil. 1997. *A Safe Place to Grow Up? Parenting, Perceptions of Children’s Safety and Rural Idyll*. „Journal of Rural Studies” 13,2: 137–151. DOI: 10.1016/S0743-0167(97)83094-X.
- Zabłocki, Grzegorz. 2014. *Od „światowej socjologii wsi” do polityki wobec nauk społecznych i humanistycznych*. „Więś i Rolnictwo” 1,162: 185–195.

